

OSISI NKWU : NGWAA NA AHA NDI GBASARA YA

Felista Chidi Akidi
E-mail: felistachidi@gmail.com
Directorate of General Studies
Federal University of Technology, Owerri, Naijiria

Chioma RoseMary Ayozie
E-mail: ayoziechioma2014@gmail.com
Directorate of General Studies
Federal University of Technology, Owerri, Naijiria

Andrew Chukwuemeka Mgborogwu
E-mail: andymgborogwu@gmail.com
Directorate of General Studies
Federal University of Technology, Owerri, Naijiria

&
Grace Ngozi Amajioyi
E-mail: ngmajoy@gmail.com
Imo State College of Education, Ihitte Uboma, Naijiria

Umjedemede

N'ih i oke mmepe na nnabata nkanuuzụ n'ime omenaala Igbo, o na-adizi ka a na-eleghara nkwu anya. E chefuru na ndi Igbo choputara uru nkwu bara site na mbu. Ndi Igbo choputara ihe oma na uru niile gbasara nkwu tupu nkanuuzụ oloroqohuru. E chefuru na site na nkwu, e nwere ike inweta oru, ego, ihe oriri, ogwu na ihe ndi e ji aruputa ihe ndi ozu bara uru. Nleghara anya a na-eleghara nkwu mere na o dizi ka ufodu ihe gbasara nkwu enweghi aha maobu ngwaa e ji eziputa ha n'Igbo. Nsogbu a bu ihe kpalitere nchocha a. Mbunuuche nchocha a bu ikowaputa uru si na nkwu, ideputa

ngwaa na aha ihe gbasara nkwa, iji ngwaa ndi a mee ahiriokwu na ikowa aha ndi e deputara gbasara nkwa. A choputara na ihe niile gbasara nkwa nwere mkpuruokwu e ji ya ekwu n'ihina ndi Igbo bidoro na gboo choputa nkwa na uru ya niile. A turu alo ka agburu na-amachaghi ihe gbasara nkwa muru n'aka ndi Igbo ihe gbasara nkwa ma sitekwa n'aka ndi Igbo biri okwu gbasara nkwa iji mejuo nke ha.

Mkpelite

Mmepe anya na ihe oheru nkanuuzu wetara meziri o dika ndi Igbo ha no nkiti tupa ihe oheru ndi a abia. Ilechukwu (2017) kowara na nso a ihe oheru si n'oganihu nke nkanuuzu n'ihe gbasara imeputa mmanu nri na-enwetakwu okwu Bekee nke adibughi n'Igbo, na-eweta nsogbu na nzirita ozi. Dika nkwa na ihe niile gbasara ya bidoro na gboo n'ala Igbo, ihe niile gbasara nkwa na mmeputa ya nwere aha na ngwaa e ji eziputa ya n'ihina na o di n'omenala Igbo. Nsogbu e nwere bu na ndi ntorobia anaghi elenye anya n'ihe gbasara nkwa. Nke a nwere ike ime na o buru na a choo ndi okenye maara maka ihe niile gbasara nkwa achoo, aha na ngwaa gbasara ya ga-anwu ma fuo. Igbochi nke a so n'otu ihe e ji lebawa anya na nchocha a.

E nwere osisi di iche iche n'awa niile. Ufodu osisi ka a na-enweta so ogwu, ufodu ka a na-enweta so ego, ufodu ka a na-enweta so nri, ufodu ka a na -enweta ihe e ji aruputa ihe ndi ozo. Ufodu osisi, e nwere ike inweta ha ego na ogwu, ego na ihe oriri, ogwu na ihe oriri, ihe e ji aruputa ihe ndi ozo na ego dg. E nwere ike inweta ihe ndi a site na so mkpuru ha, akwukwo ha maobu ogwe ha. Mana osisi a bu nkwa site na omu ya ruo na mgborogwu ya bachara uru. Ezeuko (1986:8) kwuru na osisi a bu nkwa baara ndi mmadu uru n'udi obula.

Nkwa so n'osisi kacha ibe ya baa uru n'ala Igbo. E ji otutu ihe si na nkwa eme omenala di mkpa ndi Igbo na-eme; omumaatu: omu nkwa ka a na-etinye n'ala a na-azozo, ugbo bu ozu, e ji omu egosi na aru mere, e ji omu achu aja, e ji omu egosi na a choo ire ihe ere dg. Obodo di iche nwere osisi ma ha amaghi uru o bara. Ufodu obodo nwere osisi ukwa ma ha amaghi na o bu ihe oriri ma ya fodusia ka e si apichaputa ya o ghoo ihe oriri maobu ree ya nweta ego. Ufodu nwere osisi ogbono ma ha amaghi ka e si emezi ya ka o ghoo ihe oriri.

N'otu aka ahia ka nkwa si epu otutu ebe n'awa niile mana ufodu ndi o na-epu be ha amaghi ka e si emezi ya wee nweta uru juputara na ya. Nkwa so n'otu n'ime osisi Chineke ji gozie ndi Igbo. Nkwa enweghi ebe o na-ahia ipu. Otutu mgbe, a naghia aku ya aku; mgbe ufodu o na-epuru onwe ya. E nwere ike iburu ya doo ebe ozo a choo ka o noro too. Nkwa na-etoro onwe ya ogologo. O naghia agba nkala. Nkwa achoghi oke agbugbo iji too maobu buo. Ihe nkwa choo bu igbucha ya egbucha site n'oge ruo na oge. Nke a na-enye aka ka o fuo ogbe nke oma.

Nkwụ baara onye Igbo ọbụla uru n'otu ụzọ maobu nke ọzọ. O nweghi onye ga- akwali mgbe ndi Igbo ji choputa uru nkwu bara. A ghọtara na o tego ezigbo aka ndi Igbo ji choputa nkwu na uru juputara na ya. Ihe niile a na-eme na nkwu na ihe niile e ji nkwu eme nwere aha n'Igbo; o nweghi nke e si mba ọzọ weta aha ya. O gwuchaala maobu ihe gbasara igwe ọlọrọhuru e ji eme ihe gbasara mmanu na etu e si eji ya emeputa mmanu nri bu ihe ndi enweghi aha ntola n'asusu Igbo.

Ihe niile gbasara nkwu na uru di na ya nwere aha na ngwaa e ji akwa ha. Oru, ogwu, nri, ego na ihe ndi si na nkwu e ji aruputa ihe ndi ọzọ nwechara aha na ngwaa e ji akwa ha. Nke enweghi aha n'Igbo izugbe nwere n'olundi di iche iche e nwere n'Igbo. Ndi nchocha a choro ileba anya n'aha na ngwaa ndi putara ihe na nkwu na ngwaa ndi e ji akwa ihe niile gbasara nkwu ma ego, nri, ogwu, oru na ngwa oru si na nkwu e ji emeputa ihe ndi ọzọ. Nke a ga-enye aka ka aha niile gbasara nkwu ghara ifu maobu nwuo ka uwa na-emepe anya na-aga, ozokwa, ka a ghara icho ngwaa e ji ekwu maka ihe ndi gbasara nkwu achọ. Ngwaa ndi a ga-enyekwa aka a mara etu e si eme ahiriokwu gbasara nkwu. Ihe gbasara nkwu ndi e enwetachaghi n'Igbo izugbe a ga-esi n'olundi weta ha.

Ihe gbasara nkwu

Nkwu bu osisi bara nnukwu uru n'ala Igbo. O dighi ihe di n'ahu ya na-ala n'iyi (Ubesie 1979). Nkwu na-etoro ogologo na-aga. A na-egbutu igbogiri ya, o na-eto. Nkwu, anaghi egbutu igbogiri ya na-etokwa mana o bido miwa ogbe, mkpuru ya na-ala n'iyi, e nweghi etu a ga -esi gbutu ogbe akwu ya n'ih i igbogiri nochiri ya kariri akari. Nkwu nwere ike ibido n'afọ atọ miwa ogbe. Nkwu nwere ike ino afọ iri atọ tupu o ghoo egbelegbe. N'oge di etu a, e nwere ike igbutu ya n'ihina o nwere ike iji aka ya gbajie maobu daa. Nkwu anaghi enwe ngalaba maobu nkala. Nkala o na-enwe bu igu ya. Site n'omu nkwu ruo na mgborogwu ya bara uru. Omu nkwu ka e ji eke ngwugwu, e ji ya ago mmuo, e ji ya achu aja, a na -amanye ya n'ugboala bu ozu iji gosi na o bu ozu mmadu ka e bu, e ji ya eme omenaala mmanwu, e ji ya egosi ebe aru mere dika nwanne igbu nwanne ya, nwanne ituwa nwanne ya ime, nna ituwa nwa ya ime. A na-eji omu egosi oge a choro udo ma e nwee agha n'etiti obodo na ibe ya. A na-edowe omu n'ezi onye nwuru anwu iji gbochie ndi mgbaru (Igbokwe, 2012).

A na-esite n'igu nkwu enweta aziza, igu ewu tara ka e si enweta akpata e ji aza ezi. E si na igu nkwu enweta akirika e ji aru njaka, ogugu e ji ama ji, eriri e ji akpa nkata, nku e ji afu oku dg. Igbogiri bu ebe igu si epunye na nkwu. Igbogiri bu ebe ogwu nkwu na-adị. E ji ma Igbogiri ma ogugu afu oku. Ogwu e nwetara n'igbogiri ka e ji aghu eju, e jikwa ya ewepu ogwu manyere mmadu n'ahu.

A na-esi na nkwu enweta anumanu di iche iche a na-eri eri. Anumanu ndi a ka a na-eche na ha bukwa ogwu. Anumanu ndi a gunyere:

akpa nkwa, onu mmanya, ebe, ikukoro, eruru dg. Ogbe akwa buzi ebe uru di na nkwa gwuru. N'ogbe akwa ka e si enweta mkpuru akwa, aghirigha, ishishi ogbe akwa dg. Akwa ka a na-asu tuo ya weputa aki na abiribo. Abiribo ka a na-eghe maobu sie, siputa mmanu. A paa abiribo mgbe o di oku, a na-apaputa mmanu buru ibu kara ipa ya mgbe o juru oyi. Umu kirikiri akirika foro ka a paputachara mmanu ka a na-akpo upurutu. Upurutu ka a na-agwakọ ya na abiribo wee kpuo ogbenyedimbu e ji amu oku e ji ahụ ụzọ n'abali, e jikwa ya na-achọ ejule n'abali.

Mmanu e nwetara n'akwa ka a na-eji eri ji, agwo jiakpu, agwo ji, ete ofe na nri ndi ozo di iche iche. A ga-ahota ahota nri ndi a naghị eji mmanu nri esi. A na-ete mmanu nri n'etito ka o wee ruruo gbaa abu osooso, a na-aracha mmanu maka ukwara. A na-ere mmanu were enweta ego.

Aki nkwa ka a na-eti were ya taa jiakpu, ukwa, gari, akara jiakpu dg., ha wee buru ezigbo ihe oriri na-eju afo. A na-eji aki emeputa ude aki e ji agwo ukwara, ihe mkpatu; ihe ize; dike ukwu. E ji afirifi foduru n'aki azu anumanu. E sikwa n'aki esiputa mmanu e ji eghe ihe, esi osikapa dg.

Aghirigha nkwa ka a na-akpo oku wee nweta ngu e ji agba ncha e ji agwo ihe dika, ji, jiakpu, ede, akidi, agwa, ndudu dg. E jikwa ngu na mmanu esiputa ncha nkota. Osis nkwa maobu ogwe nkwa ka a na-awa were aru ulo, aku gbamgbam, e ji ogwe nkwa egbochi idiyi, dg. A na-erekwa osisi nkwa ere wee nweta ego. A na-agba osisi nkwa ibe wee nara ego.

A na-esi na nkwa enweta ezigbo mmanya e ji eme ufodu omenaala n'ala Igbo. Mmanya nkwa bu isi sekpu nti e ji eme omenaala alumi na nwunye. Nkwa di uzo abuo; nkwa nkiti na nkwa ojukwu. Nkwa nkiti bu nke mkpuru akwa ya na-acha mmeemmee. Mgbe ufodu, ahụ ya na-acha mmeemmee ebe onu ya na -eji oji. Akwa ojukwu bu ndi ahụ mkpuru ha niile na-acha edoedo, mgbe o kana-acha acha, ahụ ya na-acha edoedo, onu ya na-acha akwukwondu akwukwondu. A biazie ma n'akwa nkiti ma na nke ojukwu, e nwere mkpuru ha ndi na-agba okpotokpo a na-akpo okporoko, nke mkpuru aki ya na-ebu ibu maobu gbaa okpokoro. E nwere mkpuru akwa a na-akpo osukwu. Udi mkpuru akwa a, aki ya na-epe mpe ebe oke uru na-adi n'ahụ ya. Ma okporoko ma osukwu na-agba mmanu mana osukwu na-agbakari mmanu kara okporoko. E newkwara mkpuru akwa nke a na-akpo ajasa. Nke a anaghị agba mmanu. Umu kirikiri mkpuru akwa a na-enweta n'akwa ka a na-akpo ishida akwa.

Oru nkwa na-enye

Nkwa bu osisi nwere ike inye mmadu oru n'uzo di iche iche. Mmadu nwere ike inye onwe ya oru sitere na nkwa. Mmadu nwere ike iji igbu akwa, ite nkwa, ire mmanya nkwa, isiputa mmanya oku maobu kikai

mere aka ọrụ. Isụ akwụ bụ nnukwu ọrụ ọzọ nkwa na-enye. Mmadu nwere ike na-asuru onwe ya akwụ ma na-ere ihe ndi o suputara na akwụ.

E nwere ndi aka ọrụ ha bu ituaki maobu iyo aki. Ya bu ihoputa aki site n'abiribo. Otutu mgbe, a na-ego ha ego ha rucha ọrụ a kwuo ha ugwo. Ibute akwụ n'ukwu nkwa site n'ime ohia, buga ya ebe a ga-aga eghe ya, kpaa ya maobu nwuo ya, ihe ndi a bugasi ezigbo ọrụ. Izi aziza, ikwu aziza na ire ya bukwu nnukwute ọrụ nkwa na-enye. Iwa osisi nkwa bu aka ọrụ nkwa na-enye. A na-eji osisi nkwa a wara awa aru ulo o kacha nkwa a na-akpo nkwa oji n'ihina o na-esi ike nke oma. A na-awakwa osisi nkwa maka iji ya anya oku maobu afu oku; ya bu a na-eji nku nkwa afu oku.

Aka ọrụ mmadu nwere ike ibu izu ahia akwụ. A na-akpo onye aka ọrụ ya bu izu ahia akwụ maobu mkpuru nkwa onye egbughaa. Ọrụ onye egbughaa bu izuru mkpuru akwụ site n'aka ndi nwere nkwa maobu ndi buru ya bia ahia ma regharja, resi ya ndi ga-azu ya maka isu ya. Ikpa aki bukwu ọrụ ọzọ nkwa na-enye. Otutu ndi mmadu ji ikpa aki na iti aki mere ọrụ ha ji eri nri werekwa na-azu umu ha. Ndi di etu a na-agaghari n'ukwu nkwa na-achọ aki. Ha kpatachaa aki, ha etie ya, ree were gboo mkpa. Ufodu na-aga na be ndi suru akwụ zuru aki, tie, ree wee nweta ezigbo ego.

E nwere ndi aka ọrụ ha bu ichekwa mmanu afọ obula. Ndi di etu a na-azuru mmanu n'oge a suputara mmanu n'uju; ihe di ka site n'onwa nke mbu n'afọ ruo n'onwa nke ise na isii (Mee na Juun). Mgbe di etu a, mmanu na-eju eju ma dikwa onu ala. N'oge di etu a, ka akwụ ji achata nke oma. Mgbe mmanu bidoro dawa onu, a na-ereta mmanu ezigbo ego. Ọrụ nkwa na-enye kariri akari. Iru ọrụ gbasara nkwa anaghi ara ahụ nnweta na ibido n'ihina o naghị ewe oke ego iji bido. Mgbe ufodu a naghị eji ego obula ebido ya.

Ọgwụ nkwa na-enye

Ọgwụ nkwa na-enye so n'uru a na-enweta na nkwa. Mmanu nri si na nkwa bu ọgwụ ukwara. O buru na e tinye ya na ngazi tinye ya nnu, gwakota ya rachaa ya maobu nuo ya, o na-enye aka ala ukwara. O na-ebu uzọ mee ukwara ka o ruruo; biazie jiri nwayo laa. E nwere ike igwakota mmanu na nnu tee ya n'etito, o wee gbaa abu ososo. Mmanu nri a gwakotara nnu tee n'etito ga-eme ka etito ruruo ma chaa abu ososo, mee ka onye etito toro nwere onwe ya ososo. Onye afọ koro nwere ike iracha mmanu, afọ koro eko akupoo. Mmadu nuo ọgwụ ga-eme ka afọ saa ya, o buru na afọ sawazie safere o nwere ike inu maobu rachaa mmanu, afọ osisa akwusi. Ya bu, e ji mmanu nri akunyū ike ọgwụ. A na-agbanye ewu tara obubo mmanu n'onu, o nwere onwe ya. Okuko akpasi na-agba, a na-ete ya mmanu.

Mmanu ojukwu na-arū ọgwụ. Igboke (2012:50) kwuru na mmanu a suputara na nkwa ojukwu bu ọgwụ n'onwe ya. A na-eji ya agwo oria

ukwara, nsi eriri n'onyi. A na-etekwa ya dika aju ogwu na ihe na-achupu amosu di iche iche. Akwu ojukwu na-arụ ogwu.

Ogiri akwu ya bu mmiri a sachaputara n'aki e weputara n'abiribo na-arụ ogwu nke ukwu. O na-abu a sachaputachaa mmiri, e were ya wufuo n'ama. Onye o bula bu ihe ojo abata ebe ahụ, ogiri akwu ahụ emeruo ya. Mmanu sitere n'aki nkwu (ude aki) bu ogwu ukwara, ogwu ihe ize/ihe mkpatu/dike ukwu dg. A na-enye onye dike ukwu na-eme ude aki ka o nuo, a na-arunyekwa ya n'ike na anya onye ahụ. Ude aki na-akwusikwa ahụ oku. Aki nkwu nke akaghi aka e gbuputara na nkwu ka a na-asi na-atakpomaobu achu ehi afọ maoburu na a tachite ya anya. A na-eji mmanya nkwu egbunye maobu agwakota ogwu Igbo. Iji kwado nke a, Igbokwe (2012:50) kwuru na a na-eji mmanya nkwu abanye mgborogwu na mkpaakwukwo di iche iche, ndi e ji agwo oria n'ala Igbo. N'otu aka ahụ, Igbokwe (2012:50) kwukwara na mmanya nkwu na-arụ oru dika aju ogwu (ikuny ike ogwu). A na-enye onye obula riri nsi n'onyi mmanya nkwu iji kujuo ike nsi ahụ. Onye di otu a nwere ike igboputa nsi ahụ n'onyi ya. Eruru a waputara n'ogwe nkwu bukwaga ogwu a na-etinye na mmiri na-enye nwa a muru ohuru maka ibelata afọ ohiji.

Nri nkwu na-enye

Ihe o bula bara mmadu onu maka odimma ahụ ya nke abughi ogwu bu nri. A na-esite na nkwu enweta akwu nke e nwere ike ita etu ahụ n'esighi, egheghi maobu ruo aruo. E nwere ike isi akwu esi ma taa, e nwere ike iru ya aru, e nwere ike ighe ya eghe ma taa. Ha niile bucha ihe oriri. Aki sitere na nkwu ka e nwekwara ike iti taa ya etu ahụ maobu taa ya na ukwa, jiakpu, achicha, gari, dg. o buru ezigbo ihe oriri na- eju afọ. A ga-ahota nri ndi Igbo a ga-esi n'ejighi mmanu. E ji mmanu nkwu esi nri ndi di ka ofe, ji, ede, osikapa. E ji ya agwo ihe ogwugwo di iche iche di ka jiakpu, ji, ukpaka maobu ugba, akidi, agwa, dg. N'otu aka ahụ, Igbokwe (2012:50) kwuru na aki a na-eweputa na mkpuru nkwu bu nnukwute ihe oriri. A na-eji ya ata uke, akpu mmiri (abacha) achicha maobukwa ihe oriri ndi ozo. Eruru a na-awata n'ogwe nkwu bu ihe oriri. E nwere ike ihu ya ahụ maobu ghee ya eghee. Umụ anumanu a na -eweta na nkwu dika akpa, ebie, ikukoro, onu mmanya buchakwa ihe oriri na-atọ uto.

Nkwu dika osisi nnweta ego

Nkwu bu ezigbo osisi e ji enweta ego n'ala Igbo. Onye nwere nkwu na ihe ndi na-esite na nkwu enweta ego, ego anaghi ako ya ma otu. N'ihina mgbe obula o rere nke obula, ezigbo ego na-eju ya aka. Mmanya si na nkwu bukwaga ezigbo ihe nnweta ego. Ma onye nwe nkwu ma onye na-ete ya na-esite n'ego e retere na mmanya emeputa ihe a huru anya. Ndi mmadu na- azukwa ahia mmanya nkwu regharia ya ma nwetakwa ya uru kwuru uru. Ya bu ezigbo ego na-esi n'izu na ire mmanya nkwu aputa.

A na-agba nkwa ibe sikwa na ya nweta ego, ya bu onye ego koru nwere ike were nkwa ya nye mmadu nara ya ego. Onye ahụ na -eri uru di na nkwa ahụ wee ruo mgbe onye gbara nkwa ahụ ibe sara ya (ya bu ruo mgbe o nyeghachiri ya ego ahụ o naara ya). O buru na o nyeghachi ego, onye nyere nkwa sezie aka na nkwa ahụ. Onye nwe nkwa ewegharazie nkwa ya. A na-awa osisi nkwa ree ya wee nweta ego. Osisi nkwa a wara n'ogologo bu nke e ji aru ulo. A na-awakwa osisi nkwa maka nku nke e nwekwara ike ire wee nwetakwa ego.

O nwere ndi Igbo ego ha nwere taa bu site na nkwa. A na-ere akwu site na ya nweta ego. A na-ere aki site na ya nweta ego. A na-ere mmanu nri site na ya nweta ego. A nakwa ere ude aki site na ya nweta ego.

Nkwa dika ihe nnweta ihe e ji aruputa ihe ndi ozo bara uru

E nwere ike isi na nkwa nweta ihe di iche iche e ji emeputa ihe ndi ozo. Omumaatu:

Eriri maobu ekwere si na nkwa ka e ji akpa nkata.

Aki ka e ji esiputa ude aki na mmanu e ji esi osikapa. E jikwa aki emeputa nri umu anumanu dika nri okuko, nri ezi.

Mmanu ka e ji esiputa ncha nkota. Mmanya nkwa ka e ji esiputa mmanya oku kaikai. E nwekwara ike ree ogugu sikwa na ya nweta ego. Aziza sitere na nkwa bukwa ihe ozo na-enye ego. E ji osisi a waputara na nkwa aru ulo. Nkwa bu ezigbo osisi e ji aru ulo. Nkwa ojii kara aka na-aka mma iji ru ulo n'ihina o naghị agba utu. Osisi nkwa ojii bu nke ime ya na-eji oji ma a waa ya. A na-ejikari ya aku elu ulo. N'ihia ya osisi nkwa bu ezigbo ihe nnweta ego.

Aha ufodu gbasara nkwa

Omụ: Omu bu igu nkwa kana -epuputa ohuru n'etiti nkwa maobu n'elu elu nkwa. E nwekwara ike ikpo ya okpukpa.

Igu: Nke bu omu kagoro aka. A na-eji nke a azu anumaanu dika ewu. N'igu ka a na-enweta ogugu, aziza na eriri.

Ogugu: N'ogugu ka aziza na-adị. A hiachapu aziza n'igu ihe na-afosi bu ogugu. Ogugu na-eto ogologo karicha ihe niile di na nkwa. **Aziza:** N'igu nkwa ka esi enweta aziza.

Eriri: N'ogugu ka e si ekpete eriri e ji eke ihe, akpa ekete dg

Igbogiri: Nke bu ebe igu si punye na nkwa. Ebe a na-ebu ibu kara ogugu. O na-enwekwa ogwu mana o na-adị nkenke kari ogugu.

Ogbe akwu: Nke bu ihe nkwa miputara. Ogbe akwu bu ebe isi uru di na nkwa no. Na ya ka akwu, aki, abiribo dg. na-adị.

Aki: Aki na-adị na ime mkpuru akwu e tiwaa mkpuru akwu enweta aki.

Mkpuru akwu: Mkpuru akwu ka a na-enweta n'ogbe akwu.

Aghirigha: Nke a bu ogwu di n'ogbe akwu. N'ime aghirigha ka a na-enweta mkpuru akwu.

Ederi: Nke a na-epunyekwa na nkwa dika ogbe akwu. O na-adị ogologo, gbaa mkpuru mkpuru, o nweghi ihe na-epunye ya n'ahu. A na-eji ya amu oku, maobu emeku oku.

Ogwe nkwa: Nke a bu nkwa e gbubiri mkpirisi

Ukwu nkwa: Ukwu nkwa bu ebe nkwa si punye n'ala

Isara: Nke a bu nkirinke e tiputara n'aki. E ji ya afu oku, e ji ya egbochi idei mmiri isachapu aja wee tuo oba.

Aha ihe ndi e si na ihe gbasara nkwa eweputa

Mmanu nri: Mmanu e si na mkpuru akwu suputa, ndi Igbo ji esi nri ha na abughi ogwu.

Ude aki: Mmanu e gheputara n'aki

Ngwu: Ntu e nwetara n'aghirigha a kpoko oku

Nchankota: Ncha e ji ngu na mmanu sie

Ogbenyedimbu: Ihe e jiri abiribo kpuo. E ji ya amu oku e ji ahu uzo

Upurutu: Upurutu bu ihe foduru ka a pachapuru mmanu n'ibiribo, o na-arọ arọ karịa mmanu, o naghị acha ka mmanu, o na-acha edoedo.

Ogiri akwu: Mmiri a sachaputara n'aki mgbe a tuchara ya ka a na-akpo ogigi akwu.

Abiribo: Ihe foduru n'akwu a suru asu mgbe e wepuru ya aki bu abiribo.

Mmanya nkwa: Mmanya e wetara na nkwa bu mmanya nkwa.

Kaikai: Mmanya oku e si na mmanya siputa bu kaikai.

Aha ndi si n'oru nkwa na-enye

Egbughaa - izuru akwu regharịa

Mgbere akwu – Izu ahia akwu

Ogbu akwu – Onye oru ya bu igbutu ogbe akwu nakwa igu

nkwa Ote nkwa – Onye oru ya bu iteputa mmanya na nkwa

Ngwaa ndi metutara nkwa

Ta: A na-ata akwu na aki si na nkwa ata. A naghị eri ha eri mana a na-eri anumanu ndi si na nkwa eri. Anumanu dika akwa nkwa, ebie, ikukoro, onu mmanya

Gbu: Ogbe akwu chaa, a na-egbutu ogbe akwu egbutu. A na-egbu akwu egbu, a naghị agho akwu agho.

Ku: A na-aku mkpuru akwu aku; o kacha mgbe mmadu huru udi mkpuru akwu obi ya nabatara. E nwere ike iku ya, o pue, e nweziri ike iburu ya dozie ebe a choro ka o di. Mana otutu mgbe, nkwa na-epuru onwe ya; a biazie buru doo ya ebe di mma maobu hapu ya ebe o puru ma o buru na ebe o puru di mma.

Du: Nkwu purula epu ka a na-abuputa ma doo ya ebe o kwesiri idi ma o buru na ebe o puru adighi mma.

Kpa: Ikpa akwụ bu isi n'ogbe akwụ weputa mkpuru akwụ. Nke a bu iweputa akwụ mgbe o ka siri ike n'aghirigha maobu ogbe ya maka iji ya si nri mgbe ahụ.

Nwuo: Inwuo akwụ bu iweputasi mkpuru akwụ site n'aghirigha. Nke a na-abukari mgbe akwụ dirila nro mweputa site n'aghirigha. Oge a, akwụ di nro mweputa ka a na-enwuo ya maka ibu ya aga ahia maobu isu ya asu maka imeputa mmanu. N'oge a ka a na-enwe akwụ buru ibu n'ihio sighi ike n'aghirigha.

Wu: Ote nkwi na-esi n'elu nkwi ebe ochinyere mbubu wuputa mmanya. A na-asi na mmadu na-awu akwụ. A naghị azu akwụ azuo kasi mgbe mmadu na-agba ya dika mgbere.

Za: A na-aza mmanya ka e wee zapu mkpuru mmanya na akirika. A na-azakwa mmanu ka a zapu akirika di na ya.

Ri: A na-ari elu nkwi iji gbutuo ogbe akwụ, igu, maobu ria elu akwu wee tee mmanya.

Zi: A na-ezi aziza ezi. Aziza e ziputara na nkwi ka e ji aza ulo

Kwo: A na-ekwokwa aziza ekwo

Hia: A na-esi na igu maobu ogugu hiaputa aziza tupu eziwe ya

Bu: A na-esi n'ukwu nkwi ebute ogbe akwụ

Fu: A na-asi na nkwi na-afu ogbe. A naghị asi na nkwi na-amị ogbe

Cha: Akwụ na-acha acha tupu egbuo ya. A naghiasị na nkwi akaala ka egbuo ya; kama akwụ kaa, o ga -acha acha wee dzie mma. O buru na akwụ kaa mana o chaghị acha o gaghi adi mma iji me mmanu maobu iji si nri.

Ghe A na-eghe akwụ; ya bu iji mma maobu onyike gbupusia aghirigha n'ogbe akwụ.

Ghe: A na-eghe aki wee gheputa ude aki, a na-eghekwa akwụ ka o di mma otita.

Ghu: Iji ihe nwere onu mpimpi maobu mkpuru aka wee weputa mkpuru akwụ, o kacha mgbe o rara ahụ iji mma gbuputasi aghirigha. **Ghu:** isi akwụ n'oku ka o ghee eghee – ighu akwụ maka osusu

Wo: A na-ewo akwụ mgbe o ka di n'elu. Ya bu iji ihe toro ogologo wee weputasia akwụ site n'ogbe ya di n'elu. Mmadu nwere ike iji ogugu wotusia akwụ n'elu maobia na mkpa iji si nri.

Che: A na-eche mmanu n'oge mmanu di n'uju ka o wee baa uru n'uko. A na-ehekwa aki eche.

Zu: A na-azu nkwi azu. A naghị ako nkwi ako

Su: A na-asu akwụ ka e wee paputa mmanu.

Pa: Ipa mmanu, e nwere ike iji aka eme nke a maobu njin ifo akwụ. So aka ka e ji apa mmanu.

Gba: Iji aka agbachaputa mmanu site na mkpuru akwụ.

Ghu: A na-eghu akwụ eghu maobu sie ya esie

Si: Isi akwụ

Bu: Ibu nkwi, ya bu isi n'apali wee buo nkwi

Tụ: Itụ akwụ bu ighopu akị ma hapuzie abiriibo a ga-eghezi wee paputa mmanu.

Ghọ: Igho akwụ maobu akị bu iwepu akwụ maobu akị ndi di mma na ndi di njo n'iche n'iche. E nwekwara ike ihopu akwụ iche, hopukwa akị iche

Re: Ree akwụ, akị, mmanya wee nweta ego

Re: Akwụ rere ere anaghi adi mma iji sie nri maobu ita ata

Te: Ite ude akị maobu mmanu dika ogwu

Te: Ite nkwu iji wuta mmanya nkwu

Ibe: Igba nkwu ibe. A na-agba nkwu ibe mgbe ego koru mmadu, o na-achọ onye o ga-enye nkwu ya ka o jidere ya ma nye ego o choro. Mgbe o nyeghachiri onye ahụ ego ahụ, onye ahụ enyeghachi ya nkwu ya.

Lo: A na-elo mmanu si na-akwụ ma a tachaa ya ma gbupu abiriibo. A na-elokwa mmanu si n'akị, mgbe ufodu ma akirika si n'akị a tara ata **Ra:** A na-aracha mmanu nri maobu ude akị dika ogwu

Nu: A na-anu mmanya nkwu anu. E nwekwara ike inu mmanu anu iji meruo ike ogwu.

Mi: E nwere ike imiri so mmiri si n'akị ma gbufo akirika ya

Tie: A na-eti akị eti

Kwu: Nke a bu iwepu akwukwu nkwu di n'aziza. A na-akwụ aziza ka o wee di mma iji za ihe

Ru: A na-arụ akwụ n'oku ka o di mma otita

Tunwu: Were nkwu gi di nso n'ulo ya tunwu nke ya di nso n'ulo gi.

Nchikota na Mmechi

Nkwu baara ndi Igbo nnukwu uru, site na nkwu mmadu ga-enweta oru, nri, ogwu, ihe e ji meputa ihe ndi ozo, ego, dg. Onye nwere nkwu nwere ego. Ihe gbasara nkwu abughi ihe a ga -akoro onye Igbo obula akoro. Nkwu bu osisi ndi Igbo choputara na gboo n'ihu ya onweghi ihe gbasara nkwu enweghi aha maobu ngwaa e ji eziputa ya n'Igbo. Ka uwa na-agbanwe na-emepe anya na-aga; onweghi ihe obula gbasara nkwu gbanwere agbanwe. O bu eziokwu na ndi ocha na-eweputa uzọ di iche iche e ji emeputa mmanu nri, ha nwekwara ohere ibiri ufodu okwu site n'asusu Igbo iji mejuo okwu ha n'ihe gbasara nkwu.

Edensibia

Ezeuko, R.O. (1986). *Ewumewu, omenala, ofufe na nkwenye ndi Igbo*. Onitsha: Etukokwu

- Igbokwe, B.N. (2012). "Osisi nkwu na uru ya n'obodo Mbieri". N' *Qja international journal of Igbo, African & Asian Studies*. mbiputa mbu, ihu 46-49.
- Ilechukwu, D.I. (2017). "An English-Igbo translation of palm tree production and processing terms for human development". N' *Unizik journal of Arts and humanities(UJAH) special edition* <http://www.ayol.info/indeu.php/ujah/indeu pp 145-162>.
- Maduekwe, J.C. (1979). "Osisi na-amị ego". N'Ekechukwu, R.M. (qhz) *Akpa uche (Anthology of modern Igbo verse)*. Ibadan: University press, ihu 24-25.
- Ubesie, T. (1979). "Nkwu". N'Emenanjo, E.N. (qhz) *Utaranti akwukwo abụ Igbo*. Ibadan: Evans Brothers.
- Uchendu, M.E. & Opara, R.U, (2014). "Palm Shoot (omụ) Symbolism in Igbo tradition society". *Okpulo journal of arts and cultural heritage*. ISSN: 2384-6720, Vol. 1. Ihu 34-40.